

Паршук С. М.
Миколаївський державний університет
імені В. О. Сухомлинського

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ПОРУШЕННЯ ПИСЬМА УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД

У статті розглядається проблема формування графічних і каліграфічних навичок письма та необхідність ведення корекційної роботи з порушення письма молодших школярів.

Ключові слова: дисграфія, корекція.

Перебудовні процеси, які відбуваються в системі народної освіти нашої країни, передбачають перехід на систематичне навчання в умовах школи дітей шестирічного віку. Ефективність їхнього навчання неможлива без усебічного врахування вікових особливостей розвитку дітей, їхньої здатності до засвоєння знань, умінь і навичок, передбачених навчальними програмами. Результати експериментального навчання шестирічок у нашій країні, яке здійснювалося у 80-ті роки, переконливо показали, що більшість із них здатна повноцінно засвоювати навчальний матеріал за умови створення оптимального режиму сприяння (педагогічного, психофізіологічного, методичного, гігієнічного), розвитку природних задатків і здібностей дітей [5, с. 11].

Досвід роботи із шестирічками засвідчив, що найбільші труднощі виникають під час навчання їх письма. Зумовлені ці труднощі віковими особливостями нового контингенту учнів і специфікою предмета.

За свідченнями різних авторів, порушення письма мають від 5% до 20% дітей шкільного віку, причому в хлопчиків вони виникають у 3-4 рази частіше, ніж у дівчаток [72].

Порушення письма називають *дисграфією*. А. Н. Корнєв дає наступне визначення: дисграфією слід називати стійку неспроможність до оволодіння навичкою письма за правилами графіки (тобто, базуючись на фонематичному принципі письма), незважаючи на достатній рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку або відсутність важких порушень зору чи слуху [5, с. 8].

Дисграфічні порушення у дітей можуть виявлятися незначними труднощами під час письма і як повна нездатність до оволодіння навичкою письма. Існує багато причин, які можуть викликати труднощі у засвоєнні навичок письма. У формуванні навичок письма задіяні різні аналізатори (слуховий, зоровий і руховий). Процес письма передбачає достатній рівень сформованості мовних і немовних функцій: слухової диференціації звуків, правильної їх вимови, звуко-буквеного аналізу й синтезу слів, сформованості лексико-граматичної сторони мовлення, зорового аналізу й

синтезу, сформованості просторових уявлень. Несформованість будь-якої із зазначених функцій (або їх розлад) може викликати порушення процесу оволодіння письмом.

“Класифікація дисграфій здійснюється на основі різних критеріїв: з урахуванням порушення роботи аналізаторів, розладу (несформованості) психічних функцій, несформованості операцій письма” [5, с. 8].

“Аналіз помилок, яких припускаються шестирічні першокласники, дав змогу виділити ряд суттєвих психофізіологічних факторів, що найбільшою мірою впливають на формування графічних навичок письма (див. табл.)” [3, с. 61].

Таблиця

<i>Психофізіологічні особливості</i>	<i>Характер утруднень</i>
Недостатній розвиток:	
- окоміру	вихід елемента букви за межі рядка; різна висота букв в одному слові; різна відстань між окремими елементами, буквами;
- координації руху руки	- вихід елемента букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букви та букв у слові; різна висота букв в одному слові; різна відстань між окремими елементами, буквами; відсутність плавності письма; наявність неправильного поєднання букв у слові, складі, тремтячих ліній;
- просторового сприймання	вихід елемента букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букв та букв у слові; різна висота букв в одному слові; різна відстань між окремими елементами, буквами; дописування зайвих елементів у букві; зворотний порядок накреслення літери; наявність неправильного поєднання букв у складі, слові; написання друкованої літери замість рукописної; невміння побачити і назвати всі наявні елементи у букві, пропуск рядків; письмо поза основним рядком;
- вольових якостей	- вихід елемента букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букви та букв у слові, різна висота букв в одному слові; різна відстань між окремими елементами, буквами; недописування елементів у букві; непослідовне називання елементів у букві; повільний процес перекодування друкованої букви у рукописну;
- самоконтролю	- вихід елемента букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букви та різна висота букв в одному слові; письмо поза основним рядком; різна відстань між окремими елементами, буквами; дописування зайвих елементів у букві; зворотний порядок накреслення літери; “дзеркальне зображення”; надмірне стискання ручки, непомірний натиск на папір; недописування елементів у букві; відсутність поєднання букв; неправильне поєднання букв у складі, слові; письмо друкованої літери замість рукописної, непослідовне називання елементів у букві; заміна однієї рукописної букви іншою (подібною за формою), повільне перекодування друкованої

<i>Психофізіологічні особливості</i>	<i>Характер утруднень</i>
	букви у рукописну;
- довільної уваги	- вихід елемента букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букв та букв у слові; різка висота букв в одному слові; різна відстань між окремими елементами, буквами; зворотний порядок накреслення літери; недописування елементів у букві; письмо друкованої букви замість рукописної; заміна однієї рукописної букви іншою (подібною за формою);
- дрібних м'язів кисті	- вихід елемента букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букви та букв у слові; різна висота букв в одному слові; поява "тремтячих" ліній (під час проведення прямих і ламаних) при зображенні овалів та півовалів; різна відстань між окремими елементами, буквами; надмірний натиск на папір, стискання ручки, відсутність плавності письма; недописування елементів у букві; відсутність поєднання букв; неправильне поєднання букв у складі, слові; повільне Перекодування друкованої букви у рукописну, швидка стомлюваність руки.
Незавершене окостеніння кисті	- вихід елемента букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букви та букв у слові; поява "тремтячих" ліній; різна відстань між окремими елементами, буквами; відсутність плавності письма; недописування елементів у букві; відсутність поєднання букв; неправильне поєднання букв у складі, слові; повільне перекодування друкованої букви у рукописну; швидка стомлюваність руки.
Знижена здатність до автоматизації рухів	- різний нахил складових елементів букви та букв у слові; різна висота букв у слові; відсутність плавності письма (окреме письмо елементів), відсутність поєднання букв.
Розкоординованість процесів розвитку зорового і рухового аналізаторів	- різний нахил складових елементів букв та букв у слові; різна відстань між окремими елементами, буквами; відсутність плавності письма; дописування зайвих елементів у букві.
Відсутність перспективного бачення	- вихід елементів букви за межі рядка; різний нахил складових елементів букви та букв у слові; різна висота букв в одному слові; відсутність плавності; відсутність поєднання букв; неправильне поєднання букв у слові, складі.
Загальне зниження працездатності	- вихід елемента букви за межі рядка; різна висота букв в одному слові; різна відстань між окремими елементами, буквами; порушення гігієнічних правил письма; дописування зайвих елементів у буквах; відсутність поєднання букв; неправильне поєднання букв у складі, слові; письмо лоза рядком.
Повільність сприйняття і запам'ятовування послідовності дій	- різна висота букв в одному слові; різна відстань між окремими елементами, буквами; зворотний порядок накреслення літери; непослідовне називання елементів у букві.
Слабка сформованість розумових дій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення)	- недописування елементів у букві; дописування зайвих елементів у букві; зворотний порядок накреслення літери; "дзеркальне" зображення букви; письмо друкованої літери замість рукописної; невміння побачити і назвати елементи у букві; непослідовне називання елементів у букві.

<i>Психофізіологічні особливості</i>	<i>Характер утруднень</i>
Нездатність диференціювання рухів	- відсутність поєднання букв; неправильне поєднання букв у слові; заміна однієї букви іншою; заміна елементів у букві; дописування зайвих елементів у букві.

Для усунення цього порушення традиційно проводиться робота за такими напрямками:

- формування зорового сприйняття й розпізнавання форми, величини й кольору;
- розвиток зорової пам'яті;
- формування просторових уявлень, зорового аналізу й синтезу.

Корекційна робота щодо усунення графічних недоліків, викликаних незрілістю просторового сприймання, не повинна обмежуватися уроками письма. Вона продовжується на математиці під час вивчення тем: "Розміщення предметів у просторі" (згори, знизу, між, зліва, справа, поза, усередині); "Порівняння предметів за розмірами" (довший, коротший, такої ж довжини; вищий, нижчий; широкий, вузький) та ін., на заняттях ознайомлення з навколишнім світом під час вивчення тем "Наша школа", "Дорога від дому до школи" тощо. На уроках образотворчого мистецтва під час вивчення тем "Розвиток спостережливості і зорової пам'яті", "Розвиток спритності і гнучкості руки" (вибирати формат і положення аркуша паперу залежно від форми і розмірів предметів, які зображуються; заповнювати площину аркуша паперу, враховуючи розміщення предметів у просторі; порівнювати, зіставляти і визначати спільні і відмінні особливості предметів і явищ) і т. ін.

"За свідченнями досліджень науковців Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України, труднощі у засвоєнні письма пов'язані з недосконалою координацією рухів, недостатнім розвитком дрібних м'язів кисті, незавершеним окостенінням кисті, незрілістю кінестетичного контролю тонких рухів. Як наслідок – лінії під час письма "тремтячі", на місцях овалів та напівовалів – ламані, викривлені, занадто великі, виходять за межі рядка" [3, с. 11]. Для дітей з такими вадами доцільно зменшувати обсяги письмових завдань; ефективний прийом, коли вчитель пише рукою учня. Під час перерв між письмом окремих рядків букв доцільно розслабляти м'язи кисті руки, чергуючи її вільне положення на парті зі спеціальними вправами, а саме:

1. Стисніть руки долонями всередину і витягніть їх уперед. Розведіть кисті рук у сторони, не розгинаючи зап'ястка.
2. Стисніть пальці по одному в кулак.
3. Витягніть руки перед грудьми. Пальці правої руки стисніть у кулак.

Розтуліть пальці правої руки і одночасно стисніть у кулак пальці лівої руки. Міняйте положення рук.

4. Долоні разом, пальці переплетіть. По черзі згинайте і розгинайте пальці.

5. Руки з розведеними пальцями покладіть на парту. Почергово постукуйте по кришці то однією, то другою рукою.

Ефективними є й інші прийоми:

1. Коливання ручки між пальцями поперемінне – великим і вказівним; великим і середнім;

2. Пересування пальців по ручці шляхом хапання її трьома пальцями – великим, вказівним, середнім;

3. Качання ручки між долонями обох рук, в одній ручці;

4. Повертання ручки в різні її положення трьома пальцями однієї руки під лічбу.

Ці та інші вправи можна виконувати не тільки в процесі письма, а й перед ним, що допоможе підготувати руку до роботи.

Знижена здатність дитини до автоматизації рухових навичок також гальмує повноцінне оволодіння письмом. Такі діти відчують ускладнення під час безвідривного написання елементів букв, складів і навіть окремих букв; перехід до безвідривного письма відбувається в них із запізненням. Темп письма таких дітей повільніший, ніж у основної частини учнів. Рухи їхніх рук скуті, непластичні, тому спостерігається написання літер різної висоти, відсутність поєднань.

“У процесі корекційної роботи для цих дітей також слід скорочувати обсяги письмових завдань. При написанні букв, складів, речень використовувати тактування. Наприклад, письмо рядкової букви “и” йде під лічбу “раз – і – два – і”. Цей прийом слід застосовувати лише після того, як діти засвоять накреслення букви, напишуть її 2-3 рази, і з орієнтацією на швидкість письма середнього учня. Для таких дітей доцільно також використовувати самодиктант (таку послідовність написання елементів літери, як пояснював учитель). Письмо під тактування не повинно бути тривалим, обов’язкові інтервали, які можна заповнити тихою, плавною музикою. Саме спокійний, рівномірний ритм допоможе розвинути в учнів плавність рухів, сформувати відносно високу швидкість письма, каліграфічний почерк” [5, с. 8].

“У результаті багаторічного пошуку раціональних шляхів подолання проявів оптичної дисграфії було складено зошит із зразками слів. У корекційному процесі, під час роботи зі зразками слів, мають вирішуватися кілька завдань” [4, с. 15]. Розглянемо ці завдання.

Перше завдання (основне) – подолання оптичних проявів дисграфії та

прискорення терміну запам'ятовування літер. Значну увагу тут слід приділити уточненню й диференціації оптичних образів літер, які легко сплутати. Під час формування навичок правопису тієї чи іншої літери необхідно пропонувати дітям різноманітні вправи з моделювання літер.

Змалювати фігуру або літеру за запропонованим зразком після короткочасного споглядання.

Скласти фігуру, літеру з паличок, сірників, викласти шнурком, зліпити з пластиліну (спочатку за зразком, потім по пам'яті).

Сконструювати літеру з поданих елементів (завдання пропонується в кількох варіантах: за зразком; після короткочасного споглядання; за словесною інструкцією).

Показати правильно зображену літеру у парі, де одна літера зображена правильно, а друга – дзеркально.

Доповнити відсутній елемент фігури за наявності зразка.

Додати відсутній елемент фігури за уявою, доповнити відсутній елемент у літері (за зразком; за уявою після короткочасного споглядання літери; за словесною інструкцією).

Для кращого засвоєння літера співвідноситься з якимось подібним зображенням (предметом). Для засвоєння наступної графеми доцільно переробити літеру, додаючи елемент. Одночасно відбувається написання закритого та відкритого складів: *об, аб, юб; бо, ба, бю*. Склади прописуються як за поданим графічним зразком з обов'язковим проговорюванням, так і під диктовку. Потім можна моделювати слова: *баба, фа, боби, арфа, фарба...* У словах літери з іншої оптичної групи (якщо дитина не вміє їх писати) прописує вчитель іншим кольором.

Друге завдання – запобігання виникненню графічної дисграфії. З перших занять моделюються та графічно прописуються речення з вписуванням вивчених слів.

Наприклад:

Пташка співає ф'ю.

Я м'ячик б'ю.

_____ ф'ю.

_____ б'ю.

Третє завдання – запобігання виникненню фонематичної дисграфії. При накопиченні букв, які позначають звуки, що розрізняються за фонематичними ознаками, можна розпочинати роботу з диференціації твердих і м'яких звуків у складах, словах.

Наприклад: – у = ю, лук – люк, рука – рюшик тощо.

Діти прописують склади та слова як за поданим графічним зразком з обов'язковим звуко-буквеним аналізом та проговорюванням, так і під диктовку. Пізніше додаються вправи з диференціації звуків за глухістю та дзвінкістю. Для цих вправ необхідна більша кількість засвоєних літер. Слова для тренування слід добирати так, щоб у них якомога частіше повторювалися літери однієї оптичної групи. Спочатку це склади і слова, у написанні яких використовується одна літера з цієї групи (наприклад, г), потім слова, де ця літера виступає як елемент іншої літери (п, р). Потім прописуються слова, де можна диференціювати ці літери (пора, гора).

У дітей, які мають прояви оптичної дисграфії, як правило, страждає і функція запам'ятовування певної літери, слова. Для тренування цієї функції можна виконувати вправи зі словотворення та словозміни. Основа слова весь час залишається незмінною, багаторазове прописування її є запорукою того, що дитина просто механічно запам'ятає, як вона пишеться (Іноді це допомагає зняти багато

проблем).

Четверте корекційне завдання – формування активного словника дитини з одночасним формуванням граматично правильного мовлення. *Наприклад: гора – гори, стіл – столик, ніс – носик; йти, прийти, вийти, зайти, перейти, відійти* тощо.

Отже, на формування графічних навичок письма шестирічних учнів впливає стан їхнього психофізіологічного розвитку на момент вступу до школи: просторова уява, кінестетичний контроль рухів і здатність до їх автоматизації, стан емоційно-вольової сфери тощо. Кожна функція формується протягом усього дитинства в усіх видах діяльності. Успішність оволодіння графічними навичками письма шестирічними першокласниками значною мірою залежатиме від того, наскільки активно ці якості будуть розвиватися в навчально-виховному процесі. Корекційна робота із запобігання та подолання дисграфій та дислексій копітка, тривала і вимагає терпіння як з боку учнів, так і з боку вчителів. Головне – вона не має припинятися за будь-яких умов і повинна тривати впродовж усього терміну навчання в школі.

Викристана література:

1. Прищеп О. Навички письма шестирічних першокласників як предмет психофізіологічних досліджень // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1. – С. 61.
2. Прищеп О., Присяжнюк Н. Труднощі у засвоєнні графічних навичок письма шестилітніми першокласниками та шляхи їх подолання // Початкова школа. – 2000. – № 7. – С. 11.
3. Прищеп О., Присяжнюк Н. Шестилітнім першокласникам – графічні навички письма // Урок української. – 2001. – № 1. – С. 40.
4. Романенко Н. Шляхи подолання психологічних бар'єрів під час навчання письма. Початкова освіта (Шкільний світ). – 2007. – № 8. – С. 15.
5. Сагірова О. Порушення письма та їх подолання // Початкова освіта. – 2005. – № 8. – С. 8.

Паршук С. М. Коррекционная работа по нарушению письма учеников начальных классов: инновационный подход.

В статье рассматривается проблема формирования графических и каллиграфических навыков письма и необходимость проведения коррекционной работы по нарушению письма младших школьников.

Ключевые слова: дисграфия, коррекция.

Parshuk S. M. Correctionary work on violation of letter of students of initial classes: innovative approach.

In the article is examined the problem of forming of graphic and calligraphic skills while writing and necessity conduct of correctionary work from violation of letter of junior schoolboys.

Key words: dysgraphics, correction.